

KULTURNO ŽIVLJENJE V IZSELJENSTVU: KONCEPT KOMPLEKSNE OBRAVNAVE

Janja Žitnik¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Kulturno življenje v izseljenstvu: koncept kompleksne obravnave

Kot velja za izrazito selektivno obravnavo kateregakoli predmeta, tudi selektivna obravnavna kulturnega življenja v izseljenstvu lahko z ozko zamejenim spektrom upoštevanih vidikov privede zgolj do relativnih sklepov, veljavnih le znotraj zajetih kriterijev. Izhajajoč iz sodobnih teoretskih študij s področja migrantskih kultur, kulturne integracije/segregacije ter povezovalne oziroma premoščevalne vloge kulturno-umetniške dejavnosti avtorica opozarja na posebnosti v razvoju kulturnega življenja izseljencev, opredeljuje izstopajoče značilnosti njihovih kulturnih dejavnosti po posameznih področjih in oblikah ter predlaga nabor relevantnih vidikov kompleksnejše obravnave tega predmeta.

KLJUČNE BESEDE: Izseljenci/priseljenci, kulturne dejavnosti, teorija kulture, kulturna identiteta, kulturna valenca, kulturna integracija

ABSTRACT

The cultural life in emigration: a concept of a complex treatment

In view of its narrow scope of considered aspects, a highly selective treatment of cultural life in emigration – just as it holds true for selective treatment of any subject – can only lead to relative conclusions that are valid exclusively within the applied criteria. Drawing on current theoretical studies in the field of migrant cultures, cultural integration/segregation and the uniting and/or bridging role of cultural-artistic activities the author points to the particularities within the development of the cultural life of a migrant community, examines the most salient characteristics of individual areas and forms of migrants' cultural activities, and proposes a roll of aspects relevant within a more complex treatment of this subject.

KEY WORDS: Migrants, cultural activities, theory of culture, cultural identity, cultural valence, cultural integration

OPREDELITEV POJMOV

Narod

Besedo narod uporabljam z dvojnim pomenom:

- 1) s pomenom, navedenim v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*: »skupnost ljudi, navadno na določenem ozemlju, ki so zgodovinsko, jezikovno, kulturno, gospodarsko povezani in imajo skupno zavest« – s pridržkom, da

¹ Dr. literarnih znanosti, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: janja.zitnik@zrc-sazu.si

imajo spričo različne etnične pripadnosti lahko skupno zavest tudi pripadniki različnih jezikov. Kakor se, denimo, mnogi slovenski izseljenci na eni strani čutijo Slovence, na drugi strani pa Američane, Kanadčane, Avstralce, Švede itd., enako velja tudi za priseljence v Sloveniji. Ko govorim o slovenskem narodu, imam torej v mislih vse, ki se čutijo tudi Slovence.

- 2) s pomenom 'nacionalna skupnost'.

Nacionalen

V zvezah nacionalna kultura, umetnost, književnost itd. prilastka nacionalen ne uporabljam s pomenom, kot ga ima v zvezi nacionalna država. V slednji pridevnik nacionalna opredeljuje državo kot politično skupnost, ki jo je ustanovil pretežno en sam narod v ožjem pomenu besede, tj. z bolj ali manj enotnim etničnim poreklom in jezikom. V omenjenih zvezah uporabljam pridevnik nacionalen v širšem smislu, in sicer 'nanašajoč se na vse etnične skupnosti, ki sestavljajo nacionalno skupnost, tj. skupni narod neke države'.

Migranti/selivci, migrantski/selivski; migracija/selitev, migracijski/selitven

V sodobni strokovni literaturi izraz selivci (migranti) postopoma izpodriva izraza izseljenci in priseljenci (emigranti in imigranti), pridevniki migrantski (nanašajoč se na migrante) ter migracijski in selitven (nanašajoč se na migracijo, selitev, *SSKJ*) pa izpodrivajo pridevnika izseljenski in priseljenski. Ker so migranti z vidika rojstne dežele izseljenci, z vidika dežele priselitve pa priseljenci, je v kompleksni sodobni obravnavi vprašanj, povezanih z mednarodnimi migracijami, uporaba terminov migrant in migrantski zagotovo racionalnejša, saj naj bi izraz zajemal oba vidika. Žal pa težišče pomena v splošnem dojemanju pojma migrant ni na obeh omenjenih vidikih, temveč na samem dejanju selitve, ki naj bi se, kot beremo v *SSKJ*, ponavljalo: »migrant – kdor *spreminja* stalno ali začasno bivališče, zlasti iz gospodarskih vzrokov«; »selivec – 2. ekspr. kdor se (rad) *seli*« (glagola poudarila J. Ž.). Nedovršna glagola *spreminjati* in *seliti se* namesto dovršnih *spremeniti* in *preseliti se* povsem nedvoumno poudarjata trajno mobilnost migrantov, selivcev, kar je na drugi strani tudi povsem v skladu z *nerealnim*, vendar splošnim dojemanjem pojma migrant/selivec. Ker ima takšno zmotno dojemanje lahko dolgoročnejše posledice na odnosu narodne večine do priseljenskih manjšin in celo na odnosu države do njih (socialna, kulturna, integracijska politika), se mi zdi nadomeščanje izrazov priseljenci in izseljenci z izrazom migranti/selivci tvegano, zaradi česar se temu tudi sama izogibam.

Izseljenska kultura

Če odmislimo aktualno zmedo med etnološkimi, kulturološkimi, sociološkimi in antropološkimi definicijami pojma *kultura* (prim. Vrečer, 2003) in se naslonimo na splošno definicijo tega pojma v *SSKJ*, lahko izpeljemo opredelitev, da je *izseljenska kultura* v ožjem pomenu besede skupek dosežkov, vrednot in sadov ustvarjalnega delovanja izseljenske skupnosti oziroma ustvarjalno delovanje izseljenske skupnosti, katerega

rezultat so ti dosežki in vrednote. Seveda so ti dosežki in vrednote tesno povezani s širšo razsežnostjo pojma kultura, v primeru izseljencev vsaj z naslednjimi dejavniki:

- s kulturno dediščino, ki so jo priseljenci prinesli iz prve domovine, jo poskušajo ohranjati in prenašati na potomce;
- s kulturno dediščino nove domovine;
- s pogoji in motiviranostjo za lastno kulturno delovanje in uživanje njegovih sadov;
- s pogoji in motiviranostjo za uveljavljanje lastnih kulturnih dosežkov v širši družbi;
- z načinom življenja izseljenske skupnosti, ki je prav tako raznolik kot znotraj vsake druge širše skupnosti.

ZNAČILNOSTI V RAZVOJU KULTURNEGA DELOVANJA IZSELJENCEV

Po vsakem močnejšem valu priseljevanja kakega naroda v kako državo se tam postopoma oblikuje priseljska skupnost na ta način, da se sprva združuje v okviru vse bolj rednih družabnih srečanj (krčme, druženje po verskih obredih), nato pa se – ne vedno in povsod v enakem obsegu, pač pa glede na potrebe in zmožnosti – organizira v formalne ali neformalne celice vzajemne pomoči, ki se sčasoma začnejo povezovati v t. i. socialne, lahko tudi ekonomske mreže. Vzporedno s tovrstnim povezovanjem se že v samih celicah pojavljajo prve iniciative za razširitev organiziranega delovanja na področja kulture, informativne dejavnosti, vzgojno-izobraževalnih programov, športa, rekreacije, interesnih dejavnosti in zabave. Izseljenci se tudi zgodaj organizirajo v verske skupnosti, ustanavljajo cerkvene in druge verskoinstitucionalne upravne enote ter gradijo verske objekte. Med najznačilnejšimi večnamenskimi izseljenskimi ustanovami/objekti je narodni dom. Hkrati izseljenci ustanavljajo tudi najrazličnejše druge etnične organizacije, zveze, društva in klube, gospodarska podjetja, politične forume in ponekod tudi znanstvena združenja. Z razvojem kulture, ki sicer izhaja iz matične, vendar dobiva vse več razpoznavnih avtentičnih značilnosti, deloma specifičnih za izseljenstvo nasploh in deloma za posamezno izseljensko skupnost, pa se že sorazmerno zgodaj formirajo kulturna društva, folklorne, literarne, gledališke in likovne skupine ter pevski zbori, ki so bodisi samostojni ali sestavni del širših etničnih organizacij, društev in ustanov in ki jih izseljenci pogosto poimenujejo s kakim matičnim krajevnim imenom ali z imenom kakega matičnega umetnika. Še zlasti pomemben segment izseljenske kulturne infrastrukture predstavljajo šole in tečaji za pouk materinščine, založbe, knjižnice, arhivi in muzeji.

V okviru prvih pobud in nadaljnega razvoja kulturnih dejavnosti v izseljenstvu imajo duhovniki, verski učitelji in izobraženci osrednjo vlogo, v organiziranje prireditvev na področju popularne kulture pa se v večji meri vključujejo tudi drugi segmenti pripadnikov skupnosti. Posebnost izseljenstva so med drugim živahne vzporedne

kulturne aktivnosti gorniških, lovskih, šahovskih in drugih društev in zvez, v katerih se sicer združujejo predvsem navdušenci za kako športno, rekreativno ali ljubiteljsko dejavnost, s kulturno animacijo in vsebinsko razvejanim tiskom pa pritegnejo tudi širšo izseljensko skupnost. Podobno velja za nekatera etnična društva, ustanovljena v okviru posameznih gospodarskih in obrtnih dejavnosti (kuharska, pekarska, slaščičarska, zlatarska, rudarska itd.).

V izseljenskih skupnostih, ki so – podobno kot trške ali podeželske lokalne skupnosti – sorazmerno manjše od nacionalnih, je na voljo manj usposobljenih nosilcev kulturnih dejavnosti kot v slednjih, medtem ko so ambicije v manjših skupnostih pogosto ravno tako kot v večjih usmerjene v čim bolj razvejan razvoj na vseh področjih kulture. Zaradi tega morajo kulturni delavci v izseljenstvu neredko hkrati opravljati po več zelo različnih in navidez celo nezdružljivih funkcij v skupnosti, kar na drugi strani prinaša tudi določene prednosti. Njihova učinkovitost se spričo oteženih pogojev za specializirano izpopolnjevanje na enem področju kulture deloma kompenzira z njihovo vsestransko vpetostjo in lažjim dostopom do različnih virov znotraj skupnosti. Dejstvo, da so izseljenske skupnosti pogosto bolj razpršene od lokalnih (vaških, trških, mestnih) in regionalnih, lahko hkrati predstavlja prednost in oviro pri pridobivanju različnih virov (materialnih in človeških) za razvoj kulturnega življenja skupnosti.

Intenziteto in obseg etničnokulturne dejavnosti posamezne izseljenske skupnosti v desetletjih po prihodu glavnine njenih pripadnikov bi lahko ponazorili z značilno krivuljo, ki pa je mnogo bolj tipična za skupnosti pretežno ekonomskih emigrantov oziroma tistih izseljencev, pri katerih so politični vzroki izselitve tesno povezani z ekonomskimi, kot pa za skupnosti izrazito le političnih emigrantov, saj se izobrazbena struktura slednjih lahko bistveno razlikuje od izobrazbene strukture prvih dveh tipov izseljenskih skupnosti.

Krivulja bi pokazala naslednje gibanje intenzitete in obsega kulturne dejavnosti. V prvih letih po prihodu izseljencev v novo domovino je večji del njihovih prizadevanj usmerjen k zagotavljanju sprejemljivega socialno-ekonomskega statusa. Ko je ta dosežen, začne naraščati motiviranost za kulturno dejavnost v okviru skupnosti. Če je pred določenim valom priseljevanja v novi domovini že obstajala priseljska skupnost iste narodnosti s svojimi etničnimi organizacijami, društvi in tiskom, se kulturna dejavnost nove priseljske skupnosti neredko vsaj deloma nasloni na kulturne medije svojih predhodnikov, v nasprotnem primeru pa začne ustanavljati svoje organizacije, društva in medije, ki v dveh do treh desetletjih po ustanovitvi dosežejo vrhunec svojega delovanja. Če po koncu osrednjega vala priseljevanja določene skupnosti ni več občutnega, bodisi kontinuiranega ali vsaj občasno močno povečanega dotoka novih rojakov, začne s staranjem prve generacije tudi kulturna dejavnost v skupnosti postopoma upadati. Število kulturnih delavcev, pisateljev, urednikov in dopisnikov je z vsakim letom manjše, prav tako tudi število naročnikov izseljenske periodike in knjižnih izdaj, zaradi česar se pisatelji, ki še vztrajajo pri pisanju v materinščini, vedno pogosteje obračajo na matične založbe. V matični domovini pa je interes za izseljensko književnost odvisen od mnogih dejavnikov. Med temi je na prvem mestu trenutni politični interes države,

sledijo mu splošno stanje izvirnega leposlovnega knjižnega založništva v državi, povečan interes bralstva za izseljenske avtorje zaradi daljšega predhodnega pomanjkanja v tovrstni ponudbi – oziroma, v nasprotnem primeru, zasičenost trga zaradi izrazito povečane ponudbe izseljenske književnosti v matičnem prostoru. Ko postane tudi objavljane v rojstni deželi problematično, začnejo celo pisci prve izseljenske generacije vse pogosteje ustvarjati v jeziku nove domovine.

Obdobje vrhunca kulturne dejavnosti izseljenske skupnosti se sorazmerno podaljšuje s pritokom novih priseljskih rojakov, če se ti vključujejo v kulturne dejavnosti obstoječih etničnih organizacij, društev in skupin. Celó v skupnosti pretežno ekonomskih priseljencev pride v tem primeru do številčnejšega vključevanja pripadnikov druge generacije v kulturno življenje skupnosti, saj najdejo v prvi generaciji novih priseljencev vrstnike s podobnimi interesi oziroma celo z večjo potrebo po ohranjanju in razvijanju izvorne kulture, kot pa jo čutijo sami, kar ima lahko velik vpliv na pripadnike druge generacije »starih« priseljencev. Posplošene izpeljave, češ da druga generacija priseljencev praviloma zavrže izvorno kulturo, tretja generacija pa znova kaže interes za etnične in kulturne korenine, so preveč poenostavljene, saj o tem odloča obsežen splet specifičnih dejavnikov, ki različno delujejo ne le na vsako skupnost ampak tudi na vsakega posameznika.

Med osrednjimi dejavniki sta stopnja akulturacije, v zgodnjih definicijah opredeljene kot »proces oz. nepretrgan neposredni stik posameznikov ali skupin, ki povzročata korenite spremembe izvornih kulturnih elementov ene ali obeh skupin« (Lukšič - Hacin, 1999: 150), in stopnja strukturne asimilacije, tj. poenotenja z določenim družbenim slojem in njegovo kulturo, ki lahko v ustreznih pogojih celo izpodrine zavest o etnični pripadnosti in z njo pogojeni izvorni kulturni pripadnosti. Strukturno asimilacijo lahko skupnost zavira toliko časa, dokler v njej delujejo avtonomne socialne in ekonomske mreže, potreba po njihovi vzpostavitvi in narava njihovega delovanja pa sta spet odvisni od pogojev za celovit vstop pripadnikov skupnosti v ta ali oni sloj širše družbe. Prav slednji vidik je v zadnjem času deležen vse bolj poglobljene obravnave. »Sodobna literatura na temo etnije tudi ugotavlja, da pomanjkanje akulturacije in strukturne asimilacije pri priseljencih spodbuja rast družbenih mrež in institucionaliziranih oblik kolektivne akcije, ki bi pomagala preiti ceno imigracije in manjšinskega statusa, izvirajočega iz nezadovoljive vključitve v gostujočo družbo.« (Sanders, 2002, po Razpotnik, 2004: 48) »Socialne mreže priseljencev, s katerimi si med seboj ekonomsko in socialno pomagajo, pomenijo veliko mero soodvisnosti med člani skupine, ki povzročata zaupanje in solidarnost, za te, ki se omenjenih norm ne držijo, pa dovoljuje sankcije. Pomembno vprašanje ob tem je tudi, v kolikšni meri ostaja ekonomija priseljencev zaprta v krog njih samih, v kolikšni meri pa dosega tudi zunanji trg. Ko se člani etničnih mrež dokopljejo do resursov, kot so dostopi do služb v širši skupnosti, postanejo etnične meje bolj porozne, saj pomembne sfere življenja, kot je denimo delo, postanejo bolj odvisne od prispevkov zunanje, širše skupnosti. Ko imajo socialne meje² manj vloge čuvajev meja, ki varujejo etnično generirane vire, bolj pa vlogo premoščevalcev in teh, ki opogumljajo večje

² Verjetno mreže.

medskupinsko povezovanje, tedaj začne vpliv etnične skupine na ohranjanje etnične identitete upadati.« (prav tam)

Ne glede na manjše ali večje potrebe in zmogljivosti etnične skupnosti, da vzpostavlja lastne socialne in ekonomske mreže, ki vplivajo na intenziteto in časovni razpon ohranjanja etnične identitete in izvornih kulturnih tradicij, pa je dolžina obdobja, ki predstavlja razcvet kulturnega življenja izseljenske skupnosti, odvisna tudi od dolžine obdobja, v katerem je potekal množični val priseljevanja te skupnosti. Daljše ko je obdobje množičnega priseljevanja določenega naroda, več zaporednih prvih generacij prinese ta val v posamezno državo, to pa lahko bistveno podaljša in obogati kulturni razcvet skupnosti v novi domovini. Govorimo torej lahko o celi vrsti prvih priseljenjskih generacij, rojenih v stari domovini, ki se same navadno poimenujejo z različnimi identifikacijskimi oznakami in ki delujejo v novi domovini v zelo različnih pogojih. V primeru, da po zaključenem zadnjem množičnem valu priseljevanja določenega naroda v določeno državo ni več občutnega pritoka novih rojakov, priseljenjska skupnost kot taka že s tretjo generacijo običajno preneha obstajati, glavnina njenih potencialnih pripadnikov se dokončno asimilira v večinsko kulturo, rednejše stike z matično kulturo pa ohranjajo le še posamezniki.

Različne politike multikulturalizma, ki so jih mnoge države uvedle v zadnjih tridesetih letih, ne morejo preprečiti prevladujoče (deloma tudi strukturno pogojene) kulturne asimilacije tretje priseljenjske generacije, lahko pa olajšajo tvorno vključevanje etnično-kulturne dejavnosti prvih dveh priseljenjskih generacij v osrednjo kulturno ponudbo nove domovine, čeravno izkušnje nekaterih posameznikov govorijo o ravno nasprotnem: o tem, da lahko multikulturalizem ponekod celo stopnjuje etnično segregacijo kulturnega ustvarjanja (ne glede na jezik ustvarjanja, če gre za besedne umetnosti), namesto da bi pospeševal kulturno integracijo, tj. tvorno vključevanje etničnih kultur v mnogoetnično kulturo nove domovine, v njene osrednje kulturne medije, založbe, gledališča, koncertne dvorane, galerije, knjižnice, arhive, muzeje, vsekakor pa tudi v nacionalno znanost in šolstvo.

PODROČJA IZSELJENSKE KULTURNE DEJAVNOSTI

Najrazvitejša področja kulturnega delovanja izseljencev so dejavnosti v okviru množične kulture (predvsem popularna glasba in ples), pa folklorne dejavnosti (vključno s folklorno glasbo in plesom), književnost, gledališče ter glasbena, plesna in likovne umetnosti. Vsa ta področja so podprta z etničnim tiskom in drugimi mediji kot tudi z organizacijsko, promocijsko, izobraževalno, knjižnično, muzejsko in arhivsko dejavnostjo. Prve in druge so večinoma tesno vpete v kulturne programe izseljenjskih društev in organizacij.

GLAVNE OBLIKE IN POSEBNOSTI KULTURNE DEJAVNOSTI IZSELJENCEV

– Osrednji prvini popularne kulture izseljenskih skupnosti sta narodno-zabavna glasba in ples, ki se lahko navezujeta tudi na druga področja množične izseljenske kulture v širšem pomenu besede, kot so šport, rekreacija, ljubiteljske dejavnosti, prazniki in zabava (npr. tradicionalni »narodni« športi, kot so gorništvo, balinanje, nogomet, karate itd., pa lov in ribolov, športno navijaštvo, tombola, praznovanja).

– Glavne folklorne dejavnosti obsegajo domačo izdelavo tradicionalnih (uporabnih in okrasnih) predmetov, zbirateljstvo na področju ljudske materialne kulture in razstavno dejavnost, gojenje in javno predstavitev tradicionalne etnične kulinarike, poučevanje in izvajanje nastopov s področja ljudske glasbe in plesa, na vseh pomembnejših folklornih prireditvah pa ima osrednje mesto narodna noša. V nekaterih izseljenskih skupnostih so folklorne dejavnosti sestavni del množične kulture, medtem ko so v drugih avtentične folklorne tradicije manj razširjene in jih gojijo v ožjih krogih (folklornih skupinah) oziroma individualno. Množično ohranjanje folklornih tradicij se lahko izraža bodisi v rednem petju ljudskih pesmi na oziroma po vsakem množičnem srečanju priseljenske skupnosti ali pa v pripravi nacionalnih jedi za udeležence in streženju značilnih nacionalnih pijač na množičnih priseljenskih srečanjih.

– Področje etničnega tiska obsega poleg poslovnih dejavnosti v okviru založništva (trženja, logistike in pridobivanja sredstev od izseljenske skupnosti, države bivanja in matične države) predvsem uredniško dejavnost, novinarstvo in sodelovanje zunanjih avtorjev. Tiski se po vsebini in namenu delijo na interne društvene, informativne, vzgojno-izobraževalne, verske, politične, kulturne, literarne, strokovne, športne in zabavne. Izseljenski časopisi, revije in letne publikacije pogosto združujejo različne vsebine. Posebnost izseljenskega tiska je v tem, da po svoji kulturni, informativni in izobraževalni vsebini večinoma služi kot most med dvema domovinama.

– Knjižno založništvo v izseljenstvu je skoraj v celoti usmerjeno v izdajanje izseljenskih literarnih del, deloma tudi didaktičnih (priročnikov za pouk matičnega jezika, književnosti in zgodovine) ter spominskih (zlasti na področju zgodovine izseljenskih skupnosti ter njihovih društev in organizacij). Opazen delež neliterarnih knjižnih del obravnava versko in politično tematiko. Skupnosti z močnejše razvitimi ekonomskimi mrežami izdajajo tudi več strokovnih knjig (npr. s področja kake za skupnost značilne obrtne dejavnosti) ter priročnikov (denimo s področja tradicionalne etnične kuhinje), skupnosti z močnim interesom za preglednost svoje intelektualne zapuščine pa so dejavnejše tudi na področju izseljenske bibliografije. Delež samozaložniških izdaj v diaspori med drugim priča tudi o investicijski zmogljivosti teh avtorjev in povpraševanju v okviru izseljenske skupnosti.

– Besedne kulturne in umetniške dejavnosti izseljencev, kot so etnični tisk, radijski in televizijski programi, vokalna glasba, književnost, dramske izvedbe in (večinoma dokumentarni) filmi, nastajajo oziroma se izvajajo bodisi v jeziku prve izseljenske generacije ali v uradnem jeziku nove domovine. Etnični predznak kulturnih

dejavnosti druge in naslednjih generacij izseljencev je vse manj pogojen z jezikom, v katerem se te dejavnosti uresničujejo.

– Nebesedne kulturne in umetniške dejavnosti izseljencev, tj. predvsem na področju likovnih umetnosti (ustvarjalna in razstavna dejavnost) ter instrumentalne glasbe in plesa (ustvarjalna, interpretativna in organizacijska dejavnost v okviru koncertov, nastopov in drugih prireditev), so sestavni del izseljenske kulture v ožjem pomenu besede, v kolikor nastajajo v povezavi z izseljensko skupnostjo oziroma se javno prezentirajo tudi znotraj izseljenske skupnosti.

– Druge kulturne prireditve, proslave, komemoracije, kulturno-umetniški natečaji, okrogle mize in medijske diskusije (v zadnjem času vse več na elektronskih medijih).

– Redne vzgojno-izobraževalne dejavnosti na področju etnične kulture in umetnosti. Jedro etnične vzgoje predstavljajo samoiniciativne oblike pouka materinščine ter seznanjanja učencev z matično zgodovino in kulturo, prav tako v materinščini. V ta namen posamezna izseljenska skupnost organizira (sama ali z državno participacijo) osnovnošolske in/ali srednješolske jezikovne tečaje ter celoletne etnične šole, v katerih poteka pouk enkrat ali večkrat tedensko – vzporedno z obveznim poukom v rednih šolah. Bolj integrirane oblike so redne etnične šole v sklopu nacionalnega šolskega sistema. Enakovreden status teh šol zagotavlja učencem možnost neposrednega prehoda na druge šole oziroma možnost nadaljevanja šolanja na višjih stopnjah pod pogoji, ki veljajo za vse redne šole v državi. Med integrirane oblike prav tako sodijo visokošolske katedre za etnične študije kot tudi pouk materinščine kot poseben predmet v okviru nacionalnega osnovnošolskega oziroma srednješolskega predmetnika.

– Druge vzgojno-izobraževalne dejavnosti na področju kulture in umetnosti (umetnostne šole in tečaji, predavanja, delavnice, seminarji, krožki...).

– Knjižnična dejavnost: večina izseljenskih knjižnic deluje v sklopu versko-institucionalnih upravnih enot (župnij itd.), izseljenskih društev in narodnih domov.

– Arhivska dejavnost: največ izseljenskega gradiva hranijo društveni in župnijski arhivi, deloma tudi druge izseljenske organizacije in zasebniki. Nekateri pomembni etnični fondri in zbirke so v mnogoetničnih priseljenskih arhivih kot tudi v osrednjih nacionalnih, pokrajinskih in mestnih arhivih ter v rokopisnih zbirkah različnih knjižnic.

– Muzejska dejavnost je v izseljenstvu nekoliko manj razvita, saj je v veliki meri odvisna od državnih sredstev (iz skladov, ki jih v ta namen razpisujeta matična in priseljenska država) ter od sredstev lokalnih skupnosti. Zaradi tega se muzejska dejavnost na področju priseljenstva v večji meri uresničuje v okviru lokalnih in regionalnih skupnosti ter na nivoju države (vselej seveda ob sodelovanju priseljencev) kot pa avtonomno, tj. v samih priseljenskih skupnostih.

S krepitvijo stikov med izseljenci in matično državo se vse bolj razvija tudi sodelovanje na področju literarnega in drugega umetniškega ustvarjanja (matični razpisi in natečaji, dvostranski obiski, nastopi, razstave, gostovanja in turneje), kulturne anima-

cije, založništva, etnične vzgoje in izobraževanja ter knjižnične, koncertne, razstavne, arhivske in muzejske dejavnosti (matični razpisi za sofinanciranje teh dejavnosti in matični strokovni seminarji za nosilce teh dejavnosti v izseljenstvu).

POGOJI ZA POLNOKRIVNO KULTURNO ŽIVLJENJE IZSELJENCEV

Izseljenci istega naroda v različnih državah ali različnih obdobjih in celo izseljenci istega naroda v različnih kulturnih okoljih iste države oziroma v istem kulturnem okolju neke države, vendar z različnim priseljskim »stažem«, delujejo v zelo različnih pogojih za razvoj kulturnega življenja posamezne skupnosti. Najpogosteje obravnavani sklopi dejavnikov, ki določajo te pogoje, so naslednji:

1. sklop dejavnikov: obstoj priseljske skupnosti

Izseljska/priseljska skupnost obstaja ne glede na manjše ali večje število pripadnikov in ne glede na manjše ali večje geografske razdalje med njimi, če se izseljenci v neki regiji, državi ali na globalni ravni (slednje običajno na ideološki osnovi, primer Slovenske kulturne akcije) med seboj funkcionalno povezujejo, imajo kake skupne interese, cilje in dejavnosti. Seveda živijo svoje kulturno življenje tudi tisti izseljenci, ki niso v nobenem pogledu funkcionalno integrirani v kako izseljsko skupnost, vendar ko govorimo o kulturnem življenju v izseljenstvu, so v ospredju našega interesa večinoma tiste kulturne dejavnosti, ki potekajo znotraj bolj ali manj povezane izseljske skupnosti ne glede na to, ali ta skupnost deluje izolirano od siceršnjega kulturnega življenja nove domovine ali pa je morda s svojim delovanjem tesno vpeta vanj.³

2. sklop dejavnikov: kompaktnost priseljske skupnosti

Poleg socialno-ekonomskih dejavnikov, ki jih povzemam v naslednji točki, igra odločilno vlogo pri tem, ali izseljenci doživljajo svojo etnično skupnost kot bolj kompaktno ali pa kot bolj ohlapno, predvsem kolektivni spomin. Pri konstruiranju kolektivnega spomina imajo osrednje mesto t. i. izseljske zgodbe, bodisi zapisane ali ohranjene prek ustnega izročila. Lukić Krstanović (1996) ugotavlja, kako izseljske zgodbe prispevajo k oblikovanju kolektivnih norm in vrednot, te pa ustvarjajo različne hierarhije znotraj priseljske skupnosti, med drugim tudi v smislu pripadanja (npr. ti, ki počnejo to in to, so najbolj naši, oni, ki tega ne počnejo, so najmanj naši).

Domala vsi avtorji, ki obravnavajo etnično in kulturno identiteto izseljencev, poudarjajo, da bi bile njihove avtobiografije, če bi živeli doma, manj obremenjene z vprašanji etnične identitete (Čebulj Sajko, 1999: 154). Avtobiografska pričevanja,

³ Prim. Skrbiš, 1994.

spomini, biografski prikazi, kronike in jubilejne retrospektive na eni strani beležijo in hkrati mitologizirajo zgodovino priseljenske skupnosti in njenih mejnikov, na drugi strani pa kreirajo legendarne izseljenske junake in protijunake, bodisi zgodovinske oziroma »mikrozgodovinske« osebности ali pa anonimne nosilce značilnih izseljenskih usod, ki prehajajo v mite in stereotipe. Izseljensko zgodovinopisje, umetnosti in še zlasti izvirno književno delo, ki nastaja v izseljenstvu, imajo lahko osrednjo vlogo pri kreiranju zgodovinske samopodobe posamezne etnične skupnosti. Kadar so te dejavnosti šibkejše razvite, jih lahko zelo učinkovito nadomesti identifikacija skupnosti s katerokoli drugo vrsto izseljenskih junakov, ki so (bili) uspešni v mednarodnem merilu bodisi na športnem, političnem, estradnem ali kakem drugem področju javnega življenja v novi domovini.

3. sklop dejavnikov: socialno-ekonomski položaj izseljencev/priseljencev

Pri obravnavi kulturnega življenja izseljencev ne moremo obiti vzročne povezave med socialno-ekonomskim položajem izseljencev na eni strani ter vitalnostjo njihovega kulturnega življenja oziroma deležem izseljenske populacije, ki se ga na kakršenkoli način udeležuje, na drugi strani. Kultura s šibko ekonomsko osnovo ima drugačne pogoje in izgleda za vitalen, kontinuiran razvoj kot kultura z močnejšo gospodarsko bazo. Materialna stiska in socialna marginaliziranost določenega dela izseljenske skupnosti, ki sama po sebi svojim pripadnikom ne more priskrbeti socialne varnosti, se lahko odražata tudi v nižji stopnji njegove motiviranosti za kulturno udeležbo (ustvarjanje, posredovanje in spremljanje/sprejemanje kulturnih dosežkov).

»Relativno intenzivni občutki etnične identitete in resna vključenost v etnično skupnost so predvsem lahko pridobljivi, kadar imajo etnične mreže zmogljivost priskrbeti svojim članom sicer redke družbene dobrine. Šibkejše in bolj simbolične oblike etnične identitete in vključenosti v skupnost se pojavijo, ko etničnim mrežam ne uspe preskrbeti svojim članom redkih družbenih dobrin (Sanders, 2002, po Razpotnik, 2004: 45). »Stopnja zaprtosti etnične skupine oz. obseg, v katerem etnična identiteta vztraja v pluralnih skupnostih, je torej odvisna od zmožnosti etničnih mrež, da priskrbijo etničnim skupnostim dragocene družbene vire, ti pa so seveda v veliki meri stvar širše vpetosti neke etnične skupnosti v določeno okolje. /.../ V skladu z razumevanjem ekonomskih migrantov kot rezervne armade delovne sile in pa prisposodbo, da so ekonomske migracije razvojna pomoč manj razvitih držav bolj razvitim, drži predpostavka, da bodo priseljenci v imigrantski deželi večinoma zasedli slabše plačana in družbeno manj cenjena oz. med domačim prebivalstvom nezaželeno delovna mesta. Priseljenci se bodo torej v novo okolje asimilirali kot delavci najslabše plačanih in najmanj cenjenih poklicev. Tako njim kot njihovim potomcem bodo nedostopne in zaprte razsežnosti življenja na materialnem, kulturnem in simbolnem področju, ki ne sodijo v t. i. 'življenjski podstandard'. Torej bo zaradi teže in nepremagljivosti, ki jo

predstavlja vrojenost v določeno okolje, razredno neobremenjen preboj otežen še za drugo in prihodnje generacije.« (Razpotnik, 2004: 45–46)

Pri večini socialno ogroženih družin in posameznikov ima boj za samopreživetje, torej skrb za dosego in vzdrževanje socialno-ekonomskega položaja, ki je še nad uradnim ali realnim pragom socialne ogroženosti, tudi sicer prednost pred interesom za udeležbo v kulturnem življenju skupnosti. Podobno kot ima kulturna dejavnost nacionalne skupnosti med drugim tudi funkcijo povezovanja navznoter in navzven, ima prav takšno dvojno vlogo tudi kulturna dejavnost etnične skupnosti. A kadar so možnosti za kakršnokoli kulturno dejavnost etnične skupnosti zelo skromne ali pa jih ni, je pravzaprav brezpredmetno ugotavljati stopnjo in obseg aktualnega interesa za njo, saj lahko govorimo le o potencialnem interesu. V deželah, kjer socialna struktura prebivalstva pretežno sovпада z njegovo etnično strukturo, je omenjena vzročnost tem bolj poudarjena, značilna za domala celotne etnične skupnosti in zato že na prvi pogled očitna. V primeru tistih izseljenskih skupnosti, ki imajo v deželi bivanja izrazito neenakopraven položaj na področju gospodarstva, politike in izobraževanja, opazamo v okviru njihovega kulturnega življenja nepremostljiv prepad med t. i. »kulturno elito«, ki ima ta izstopajoči status bodisi samo v okviru svoje etnične skupnosti ali pa ji je s suverenim prebojem v večinske medije vendarle uspela tudi integracija svojega izvornega kulturnega prispevka v nacionalno kulturo nove domovine, in glavnino izseljencev, ki etnični in nacionalni skupnosti pripadajo le v demografsko-statističnem pogledu, saj se ne zmorejo odtrgati od njenega kulturnega roba in se približati središču kulturnega dogajanja vsaj znotraj prve, če že ne tudi druge.

4. sklop dejavnikov: izobrazbena struktura emigrantske skupnosti

Motiviranost izseljencev za udeležbo v kulturnih dejavnostih je lahko pogojena tudi z njihovo izobrazbeno strukturo. Pri prvi generaciji izseljencev ta ni nujno pogojena z njihovim socialno-ekonomskim statusom v novi domovini, zlasti kadar gre za politične emigrante, ki so si v stari domovini pridobili visoko izobrazbo in ugleden družbeni status, v novi domovini pa se morajo zaradi nagle odločitve za izselitev preživljati s slabše cenjenim delom. Kljub temu pa je njihova že pridobljena izobrazba največkrat zelo pomemben dejavnik, ki vpliva na njihovo samozavest, občutek lastnega kulturnega potenciala in s tem povezano motiviranost za sodelovanje v kulturnih dejavnostih izseljenske skupnosti.

Vzročna povezava med stopnjo izseljenčeve izobrazbe in njegovo motiviranostjo za kulturno udeležbo znotraj skupnosti pa deluje v dveh nasprotnih smereh. Kakor se na eni strani nizka izobrazba izseljenca, če je povezana z njegovo kontinuirano socialno stisko, praviloma odraža v manjšem interesu (predvsem pa v slabših možnostih) za kakršnokoli kulturno udeležbo, bodisi znotraj ali zunaj izseljenske skupnosti, pa na drugi strani v primeru izseljenskih izobražencev opazamo značilno dvojnost: če nekoliko poenostavim, so izseljenski izobraženci bodisi osrednji nosilci ohranjanja

izvirne kulture v izseljenstvu ali pa se v kulturno življenje izseljenske skupnosti sploh ne vključujejo. Rado L. Lenček (1990: 218; 1992: 21–22) pojasnjuje ambivalentni vpliv izobrazbe na kulturno identiteto slovenskih izobražencev v ZDA: »Čim višja je izobrazba, ki so jo slovenski izseljenci prinesli v ZDA, tem dlje se oklepajo slovenskega jezika in etnične identitete. Čim višja je njihova izobrazba, pridobljena v angleščini, tem laže in hitreje se amerikanizirajo.« Seveda pa to pravilo ne velja za vse izseljenske izobražence, saj je njihovo vključevanje oziroma ne vključevanje v kulturno življenje izseljenske skupnosti, ki naj bi ji pripadali, pogojeno še z drugimi dejavniki, kot so obstoječa raven kulturnega življenja te skupnosti v času prihoda posameznega izobraženca in pa možnosti za uspešno integracijo priseljskega izobraženca v nacionalno kulturo nove domovine.

Izobrazbena struktura priseljencev v času prihoda pa se ne odraža na možnostih in z njimi povezano motivacijo za udeležbo v kulturnem življenju skupnosti le pri prvi generaciji. Več avtorjev poroča, izhajajoč iz empiričnih raziskav, o zaostanku v izobrazbenih dosežkih še v četrti in peti generaciji priseljencev, katerih prejšnje generacije so bile slabše izobražene. V nasprotju s tem so odkrili višje izobrazbene spretnosti in dosežke pri drugi generaciji priseljencev, ki so imeli dobro izobražene starše. Omenjeni razcep se bo po mnenju teh avtorjev (Gans; Portes; Zhou) v prihodnje še slabšal, če bi prihodnja ekonomska restrukturacija izrinila priložnosti za srednji razred (Razpotnik, 2004: 58). Slabšanje pogojev za izobraževanje pa ima lahko za posledico stagniranje oziroma celo nazadovanje pogojev za aktivno kulturno udeležbo bodisi znotraj priseljske skupnosti ali zunaj nje.

5. sklop dejavnikov: družbene norme, vrednote in način življenja v priseljski skupnosti

Izseljenski vsakdan, način življenja v skupnosti in njenih celicah, je osrednji predmet etnološke obravnave izseljenstva. Težišče antropolške obravnave kulture je prav tako na načinu življenja (Vrečer, 2003: 155). Vsekakor pa je tudi stopnja kulturne dejavnosti (kakovostna raven; obseg; odzivnost priseljske skupnosti – udeležba, sodelovanje; širša odmevnost kulturnih dogodkov) deloma pogojena z načinom življenja izseljenske skupnosti, zlasti z različnimi družbenimi normami in (kulturnimi) vrednotami, ki jih sprejemajo posamezni segmenti izseljenske skupnosti, deloma pa tudi z značilnimi vedenjskimi vzorci znotraj posameznih segmentov skupnosti (primer: kot odziv na informacijo o kakem kulturnem dogodku lahko v določenem delu skupnosti prevladuje ignoriranje informacije ali pa živahen odziv, ki se lahko kaže v samoiniciativnem širjenju informacije med sorodniki in znanci; aktivnem sodelovanju v diskusijah, če gre za predavanje, tematski posvet, okroglo mizo ali predstavitev knjige; v posebnih pripravah na udeležbo, denimo v skrbi za posebno urejen osebni videz, v domačih pripravah na zasebno družabno srečanje v ožjem krogu po zaključku

kulturnega dogodka ipd.). Pravzaprav načina življenja ne moremo ločiti od nobenega tu naštetih sklopov dejavnikov, saj se vsi bolj ali manj neposredno odražajo v njem.

6. sklop dejavnikov: ideološka polarizacija priseljske skupnosti

Od stopnje ideološke polariziranosti, vpliva radikalnih tokov in odnosov med njimi je odvisno, ali polarizacija deluje spodbudno ali zaviralno na kulturno dejavnost priseljske skupnosti. Sorazmerno visoka stopnja ideološke homogenosti slovenske politične emigracije v Argentini po 2. svetovni vojni in njen položaj ideološke opozicije matičnemu političnemu režimu sta spodbudno učinkovala na združevanje kulturnih potencialov in na samostojno ustvarjanje pogojev za suvereno kulturno dejavnost te priseljske skupnosti. Glede na enotni, izrazito politični vzrok za izselitev celotne skupnosti in glede na posledice, ki jih je to imelo na oblikovanje njene kulturne identitete, govori Žigon (1998, 2001) celo o strategijah ohranjanja kulturno-politične identitete omenjene skupnosti. S katoliškim krogom predvojnih slovenskih priseljencev v Argentino je nova skupnost vzpostavila tvorno sodelovanje, nekdanja moč in prodornost nasprotnega ideološkega pola »starih priseljencev« pa sta do tedaj že ravno toliko upadli, da v okviru medsebojnih konfliktov in diskvalifikacij ti dve skupnosti druga druge nista več mogli niti nehoti spodbujati niti ovirati. Na takšno razmerje je pomembno vplivalo tudi dejstvo, da poznejša slovenska ekonomska emigracija šestdesetih let praktično ni zajela Argentine, zaradi česar se ostareli levičarski krogi iz tamkajšnje predvojne priseljske skupnosti niso mogli pomlajati z novimi priseljenci. Na drugi strani pa so bila kulturna prizadevanja Slovencev v Kanadi (Kocjančič, 1998: 152–155) in večini drugih držav po drugi svetovni vojni pogosteje kot v Argentini ovirana zaradi kontraproduktivnih odnosov v okviru notranje ideološke polariziranosti. Ta se je namreč še naprej napajala z novimi priseljenci, med katerimi so bili predstavniki nasprotnih ideoloških opcij bolj ali manj enakovredno zastopani.

7. sklop dejavnikov: integriranost emigrantske kulture v kulturo nove domovine

Pomemben dejavnik je narava medkulturnih odnosov (stopnja medkulturnega povezovanja) v državi priseljevanja. V deželah, kjer so kulturni mediji, kulturna politika in izobraževalne vsebine pretežno monokulturno usmerjene in so pritiski kulturne asimilacije večji, se manjšinske kulture načeloma teže ohranjajo, razvijajo, vključujejo in uveljavljajo v okviru širše nacionalne kulture kot pa v državah s široko razvejano integracijsko politiko, usmerjeno h kulturnemu pluralizmu, torej z močno participacijo države pri sofinanciranju majšinskih/priseljskih kulturnih dejavnosti in z vitalnimi medkulturnimi odnosi v vseh sferah javnega in zasebnega življenja znotraj državnih meja. Slednji narekujejo sistematično medkulturno vzgojo otrok, mladine in odraslih, visok status prevajalske dejavnosti, enakovredno vključevanje priseljskih kultur v osrednje nacionalne kulturne medije in druge učinkovite metode

boja proti ksenofobiji, rasizmu ter gospodarski, socialni, verski, kulturni in politični marginalizaciji priseljencev.

O tem, kakšne posledice ima odnos »gostujoče« družbe do priseljencev na razvoj skupinske identitete slednjih, piše med drugim Š. Razpotnik (2004). Njene ugotovitve se kajpak nanašajo predvsem na kulturno dimenzijo skupinske identitete priseljencev in na vprašanje, kakšni pogoji pospešujejo njen razvoj v etničnem kontekstu na eni strani in kakšni pogoji omogočajo njen razvoj v nacionalnem kontekstu na drugi strani: »Etnična identiteta imigrantov naj bi bila močna v primeru, ko imajo ti močno željo obdržati svojo identiteto in ko je pluralizem v gostujoči deželi opogumljen. Kadar je močna težnja k asimilaciji, skupine pa se čutijo v gostujoči družbi⁴ sprejete, se razvije močna nacionalna identiteta. Soočeni z realno ali dozdevno sovražnostjo lahko imigranti bodisi zavrnejo bodisi opustijo svojo etnično identiteto, lahko pa tudi povečajo ponos lastne kulturne skupine in začnejo poudarjati medsebojno solidarnost kot način, kako opraviti z negativno naravnostjo širše družbe do njih.« (Razpotnik, 2004: 37)

Pri obravnavi integracije priseljencev in njihovih kultur pa moramo biti pozorni na različna pojmovanja termina integracija. Nekateri avtorji razumejo integracijo malodane v smislu asimilacije, torej kot družbeno absorpcijo priseljencev, vendar ne takšnih, kot so, temveč pod pogojem, da se najprej spremenijo, prilagodijo do takšne mere, da se odpovedo svoji izvorni kulturni identiteti in drugim specifičnim prvinam etnične identitete in se – za »gostujočo« družbo udobno prirojeni prevladujočim vzorcem – zlijejo z dominantnim monokulturnim okoljem. Večina avtorjev v okviru migracijskih in medkulturnih študij pa razume integracijo priseljencev v smislu njihove enakopravne vključitve v »gostujočo« družbo in enakovredne uveljavitve njihovih kultur v kontekstu nacionalne kulture nove domovine.⁵

⁴ Termin gostujoča družba (angl. hosting society; ustrenejši prevod bi bil gostiteljska družba, saj se pridevnik gostujoč nanaša na glagol gostovati, biti gost, ne pa na gostiti, imeti gosta) se mi zdi v tej zvezi sporen, saj ga bralec namesto v prenesenem pomenu lahko razume preveč dobesedno. Takšen pomen pa bi bil seveda zavajajoč, saj priseljenci v trenutku, ko si zagotovijo delo in dovoljenje za stalno bivanje, v končni fazi pa tudi državljanstvo, tudi sami postanejo gostitelji, saj s svojimi davki in prispevki vzdržujejo ne le socialno in zdravstveno varstvo v državi, vire prihodkov za upokojeno populacijo in sredstva za vsa druga področja redne javne porabe, ampak tudi, denimo, državne vire za določene oblike varstva tujcev kot tudi za občasno pomoč beguncem. Prav pri pomoči beguncem so priseljenci pogosto celo dejavnejši od države in večinske civilne družbe, če ti prihajajo iz njihovih rojstnih domovin. V Sloveniji je bila želja, da bi tukajšnji priseljenci čim bolj organizirano in učinkovito pomagali rojakom, ki so se začasno zatekli v to deželo zaradi vojne, izgube domov ipd., celo motiv in neposredni povod za ustanovitev cele vrste priseljenjskih društev v devetdesetih letih. Op. J. Ž.

⁵ O vidikih dvojezičnosti slovenskih izseljenjskih piscev in njihove vpetosti v multikulturno okolje nove domovine glej: Žitnik 2002 in 2004.

8. sklop dejavnikov: integriranost emigrantske kulture v matično kulturo

Izkušnje so pokazale, da lahko kompleksna integriranost izseljenske kulture v kulturo nove domovine in hkrati v matično kulturo (skupaj z zadovoljivo materialno, organizacijsko in politično participacijo obeh držav) prispeva k nadaljnjemu razvoju izseljenske kulture in ohranjanju izvorne kulturne identitete, ki lahko v izseljenstvu preživi kot dopolnilni sestavni del kulturne identitete druge generacije in vsaj na simbolni ravni še kake naslednje generacije izseljencev.⁶ Zato je sintetična obravnava kulturnega življenja posamezne izseljenske skupnosti pomanjkljiva, če ne upošteva vidika integriranosti kulturnega delovanja in kulturnih dosežkov izseljenske skupnosti ne le v nacionalno kulturo države priselitve (tj. v nacionalne kulturne programe, osrednje kulturne medije, humanistične vede in učne vsebine), ampak tudi v matično kulturo (programe, projekte, medije), znanstvenoraziskovalne vsebine in šolstvo.

JEZIK, KULTURNA VALENCA IN KULTURNA IDENTITETA V IZSELJENSTVU

Vidik obojestranske integriranosti književne produkcije izseljencev in drugih sadov njihovega kulturnega/umetniškega ustvarjanja, ki vključujejo besedila (publicistika, radijski in televizijski programi, vokalna glasba, dramske izvedbe in film), narekuje enakovredno obravnavo besedil v materinščini in večinskem jeziku priseljenske države. Znanje in uporaba maternega jezika svojih staršev ali starih staršev je namreč le eden od možnih dejavnikov kulturne identitete, ni pa odločilen. To se najbolj prepričljivo odraža v tistih literarnih besedilih izseljencev, ki sicer nastajajo v jeziku njihove nove domovine, vendar vsebujejo celo vrsto prvin, ki izhajajo iz matične kulture. Že večkrat sem zapisala, da zdovski avtorji vnašajo z izvornimi deli, ustvarjenimi v materinščini, tako v izvorno kot v privzeto kulturo svoje intimno in družbeno doživljanje tujine, ki jim je postala dom. Na drugi strani pa tisti, ki ustvarjajo v jeziku nove domovine (večinoma pripadniki druge in naslednjih priseljskih generacij) in so njihova dela integrirana v kulture drugih narodov tudi skozi jezik, vnašajo v te kulture zavedne ali nezavedne prvine izvornih kulturnih tradicij. S tem da zajemajo bodisi nezavedne prvine ali pa celo snov, motiviko ter kreativne metode in tehnike deloma tudi iz izvornih tradicij in jih projicirajo v neko drugo literaturo, gledališče, film itd., dodajajo matični kulturi nove vloge in pomene, s čimer jo dejansko nadgrajujejo. Zato ostajajo hkrati tudi njen sestavni del. Od stopnje funkcionalne povezanosti med matično kulturo in njeno diasporo pa je odvisno, ali je izseljenska kultura sestavni del izvorne nacionalne kulture le na načelni (teoretični) ravni ali pa gre za njeno dejansko prisotnost v matičnem prostoru.

⁶ O integriranosti slovenske izseljenske književnosti v matično kulturo, literarno znanost in šolstvo glej: Žitnik 2001a, 2001b, 2003.

Pomemben vidik obravnave kulturne identitete v izseljenstvu pa je tudi tip kulturne valence, ki prevladuje med pripadniki skupnosti. Pojem kulturna valenca posameznika se je med avtorji migracijskih, etničnih in medkulturnih študij presenetljivo hitro »prijel«. Kloskowska (1993, po Smolitz, 1999: 55) npr. dopušča vsaj naslednje opcije kulturne valence: za bivalentnega posameznika je značilna kompetentnost v dveh kulturah, saj je sposoben kadarkoli aktivirati prvine dveh kultur (oziroma ene ali druge), pač glede na zahteve socialne in kulturne situacije. Polivalentni posameznik lahko funkcionira v več kot dveh kulturah, medtem ko nekateri posamezniki, ki živijo na stičiščih različnih kultur, lahko obtičijo v stanju negotovosti, ne povsem zasidrani v kateri od njih, s čimer odražajo razpetost svojih občutkov do teh kultur. Če prav razumem, bi z drugimi besedami lahko rekli, da bolj živijo ob kulturah svojega okolja in izvora kot pa z njimi ali v njih. Določeni posamezniki pa obdržijo enovalentno kulturno orientacijo, bodisi zaradi izoliranosti od drugih kultur ali pa zato, ker odklanjajo možnost, da bi se bolj poglobljeno seznanili s katerokoli kulturno skupino razen svoje in se na kakršenkoli način vsaj deloma vključili tudi vanjo.

POMEN KOMPLEKSNE OBRAVNAVE

Pri parcialni, primerjalni in celo sintetični obravnavi posameznega področja kulturnega življenja v izseljenstvu se kajpak omejujemo le na nekatere od zgoraj predstavljenih vidikov. Pri tem se moramo dosledno zavedati, da tovrstna selektivna obravnava – kot pač vsaka selektivna obravnava kateregakoli predmeta – lahko privede le do relativnih sklepov. Do veljavnih splošnih sklepov bi se lahko prebili, če bi zmogli upoštevati vse relevantne vidike. V pričujočem članku sem poskušala evidentirati tiste sklope dejavnikov, ki najbolj odločilno vplivajo na kulturno življenje v izseljenstvu in ki jih sodobne teoretske študije s področja migrantskih kultur, kulturne integracije/segregacije ter povezovalne oziroma premoščevalne vloge kulturno-umetniške dejavnosti sicer najpogosteje obravnavajo, vendar doslej niti v okviru preučevanja gradiva za tale prispevek niti pri analizi mnogo obsežnejše literature, ki sem se nanjo opirala pri svojih številnih predhodnih raziskavah na tem področju, nisem naletela na delo, ki bi upoštevalo vse tu navedene vidike.

V okviru obravnave posameznih sklopov dejavnikov avtorji razpoznavajo nekatere zakonitosti, ki sem jih tu deloma povzela, vendar se je treba tudi na tej ravni zavedati, da ugotovljene zakonitosti prav tako veljajo samo pod določenimi pogoji. Ko berem in poslušam poenostavljene splošne sodbe, ki si jih privoščijo mnogi – ne le amaterski, ampak tudi »usposobljeni« – sogovorniki na obravnavanem področju diskusije, obenem pa razmišljam o količini in tehtnosti dejavnikov, ki ob takšnih sodbah ostajajo spregledani, se mi zdi potrebno opozoriti na naslednje: če konceptualna in metodološka izhodišča posamezne raziskave ter iz nje izhajajoče razprave ne zajemajo vseh relevantnih vidikov kompleksne obravnave nekega predmeta, naj tudi njuni sklepi ostajajo relativni, torej naj se omejujejo na veljavnost znotraj upošteva-

nih kriterijev. »Ugotovitve«, kot so, denimo, »književno delo slovenskih izseljencev je drugorazredno«;⁷ ali (po spominu): »Slovenci so že tradicionalno multikulturno ozaveščeni, že vsaj iz časov multikulturne Avstro-Ogrske, zato je sodobno razpravljanje o slovenski multikulturi odveč«;⁸ ali: »razen nekaj uveljavljenih priseljskih književnikov, ki objavljajo v osrednjih slovenskih kulturnih medijih in pri priznanih založbah, v Sloveniji ni kvalitetnih priseljskih piscev, sicer bi že slišali za njihovo delo«;⁹ ali pa (če množico podobnih sodb iz tujine ponazorim vsaj z enim primerom): »potomci portugalskih priseljencev v Kanadi se ne izobražujejo in še naprej zasedajo najnižje sloje v kanadski družbi, ker portugalska kultura kot taka ne ceni izobrazbe«,¹⁰ bi se torej morale glasiti drugače, sicer ostajajo brezpredmetne.

LITERATURA

- Čebulj Sajko, Breda (1999). *Etnologija in izseljenstvo: Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 29).
- Kloskowska, A. (1993). National identification and the transgression of national boundaries: the steps towards universalisation. *Dialogue and Humanism*, 4, str. 5–17.
- Kocjančič, Cvetka (1998). Združevanje kanadskih Slovencev. *Dve domovini/Two Homelands*, 9, str. 149–160.
- Lenček, Rado L. (1990). Problems and perspectives of ethnic identification: Withering away or reaffirmation?. *Dve domovini/Two Homelands*, 1, str. 205–218.
- Lenček, Rado L. (1992). On poetic language in the literature of a linguistic diaspora at the moment of its separation from the native language. *Literature, Culture and Ethnicity: Studies on Medieval, Renaissance and Modern Literatures: A Festschrift for Janez Stanonik*, (ur. Mirko Jurak). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, str. 21–26.
- Lukić Krstanović, Miroslava (1996). Emigrant tales. *Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje. Zbornik referatov s simpozija, Portorož, Slovenija, 18.–19. maja 1995 / The Confrontation between Myth and Reality on the Arrival of the Emigrants to a New Land. Proceedings of the Symposium*, (ur.

⁷ Takšno splošno sodbo podaja cela vrsta slovenskih avtorjev od sedemdesetih let dalje, čeprav v svojih obravnavah zajemajo le posamezne segmente slovenske izseljske književnosti.

⁸ Drago Jančar, v *Razpravi o književnosti Slovencev po svetu*, dvorana Slovenske matice, 7. junij 2004.

⁹ Nekdaj vodilni slovenski kulturni delavec, moj znanec, v neformalnem pogovoru z mano.

¹⁰ Armando Oliveira, Incorporation of young Portuguese and Portuguese descendants in Canada, predavanje na mednarodni konferenci Association of European Migration Institutions, Lizbona, Universidade Aberta, 30. september 2003.

- Irena Gantar Godina). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za izseljenstvo, str. 41–51.
- Lukšič - Hacin, Marina (1999). *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC (Zbirka ZRC, 22).
- Razpotnik, Špela (2004). *Preseki odvečnosti: nevidne identitete mladih priseljenc v družbi tranzicijskih vic*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Sanders, J. M. (2002). Ethnic boundaries and identity in plural societies. *Annual Review of Sociology*, 28, str. 327–357.
- Skrbiš, Zlatko (1994). On ethnic »communities« in non-native environments. *Dve domovini/Two Homelands*, 5, str. 137–149.
- Smolicz, Jerzy (1999). National identity and cultural valence in an ethnically pluralist setting: the case of Australia. *Scandinavian and European Migration to Australia and New Zealand*, (ur. Olavi Koivukangas in Charles Westin). Turku: Institute of Migration; Stockholm: CEIFO, str. 54–70.
- Vrečer, Natalija (2003). Vloga kulture pri procesih integracije (prisilnih) priseljencev. *Razprave in gradivo*, 42, str. 152–166.
- Žigon, Zvone (1998). *Otroci dveh domovin: slovenstvo v Južni Ameriki*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Žigon, Zvone (2001). *Iz spomina v prihodnost: slovenska politična emigracija v Argentini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Migracije, 1).
- Žitnik, Janja (2001a). Besedna umetnost slovenskih izseljencev in njeno mesto v sodobni slovenski kulturi. *Dve domovini/Two Homelands*, 14, str. 67–90.
- Žitnik, Janja (2001b). Slovenski izseljenski pisci in literarno povratništvo. *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 25.6. - 14.7. 2001. Zbornik predavanj*, (ur. Irena Orel). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, str. 155–172.
- Žitnik, Janja (2002). Naj še pišem v materinščini? – Slovenski zdomski književniki v multikulturnem okolju. *Ustvarjalnost Slovencev po svetu: zbornik predavanj*, (ur. Boža Krakar - Vogel). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, str. 119–132.
- Žitnik, Janja (2003). The return of Slovene emigrant literature. *AEMI journal*, 1, str. [106]–111.
- Žitnik, Janja (2004). Slovene emigrant writers in Canada and Europe – the question of bilingualism. *Möglichkeiten und Grenzen des Multikulturalismus: der Schutz sprachlich-kultureller Vielfalt in Kanada und in Europa: internationales Symposium Wien 8.-10 November 2001*, (ur. Fritz Peter Kirsch in Waldemar Zacharasiewicz). Wien: Zentrum für Kanada-Studien, Universität Wien, str. 223–240.

SUMMARY

THE CULTURAL LIFE IN EMIGRATION: A CONCEPT OF A COMPLEX TREATMENT

Janja Žitnik

The first part of the article is dedicated to the explanation of those topic-related words or terms in which the meaning and the use can be most diverse with regard to different contexts and different authors' views. Those words are: nation; national; migrant, migration; emigrant culture.

In the next part of the article, the regular characteristics that have been observed in the development of an emigrant community's cultural life are exposed, tracing the phases of early beginnings, raise, climax and decline of a community's cultural activities. Special attention is paid to the interlacing cultural life of the immigrant communities of the same ethnicity but with different period of their presence in the same receiving country, as well as to the double linking role of the emigrants' cultural activities: the role of the inner connection of a community (the strengthening of the ethnic cultural identity and the resulting strengthening of the ties within the immigrant community, the defense against the assimilation pressures) and the role of the outward linkages (the intercultural and integration role of those activities).

This is followed by a brief presentation of the major spheres of cultural activities in emigration. In the next section the distinct particularities within individual forms of an immigrant community's cultural activities are outlined. The focus of this section is on diverse criteria used in the examination of the "ethnic signature" of the verbal cultural activities on the one hand and that of the non-verbal ones on the other hand.

The central part of the article deals with the conditions that are required for a fully developed cultural life in emigration. The immigrants of the same ethnicity living in different countries or in different periods of time, or the immigrants of the same ethnicity living in different cultural milieus of the same country, or in the same cultural milieu, but with different length of their presence in it, are submitted to very different conditions of the development of their ethnic cultural life. The most frequently discussed series of factors that determine those conditions are:

- 1. the existence of an immigrant community;*
- 2. the coherence of the immigrant community;*
- 3. the immigrants' socio-economic status;*
- 4. the educational structure of an immigrant community;*
- 5. the standards, values and way of life within the immigrant community;*
- 6. the ideological polarization of the immigrant community;*
- 7. the integration of the immigrant culture into the mainstream culture of the receiving country;*
- 8. the integration of the emigrant culture into the national culture of the country of origin.*

The next section discusses the most relevant aspects of the current academic treatment of the language, the cultural valence and the cultural identity in emigration. The conclusion brings – along with the quotations of some typical examples of superficial

inferences – an explanation of the significance of a complex treatment of the cultural life in emigration, a treatment that considers all of the above mentioned factors which, judging from the findings of various intercultural theories, are most vividly reflected in the emigrants' cultural life.